

О‘ЗБЕК TILSHUNOSLIGIDA VALENTLIK TUSHUNCHASINI MISOLLAR ASOSIDA IZOHLASH

Rabbimqulova Go‘zal

Termiz davlat universiteti II bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Ergasheva Dilrabo

Anontatsiya: Ushbu maqolada valentlik tushunchasi va uning turlari haqida ma’lumotlar keltirilgan hamda uning nutqimizdagi o‘rni misollar orqali yoritilgan. So‘zning nutqda o‘rganilishi hamda uning boshqa so‘zlar bilan birika olish qobiliyati aytib o‘tilgan.

Annotation: This article provides information about the concept of valence and its types, and its place in our speech is explained through examples. The learning of the word in speech and its ability to combine with other words are mentioned.

Kalit so‘z: valentlik, lug‘aviy valentlik, semantik valentlik, sintaktik valentlik, grammatik shakl valentligi, so‘z tizmasi valentligi.

Key words: valence, lexical valence, semantic valence, syntactic valence, grammatical form valence, word string valence.

Tilshunoslikda XX asrda lisoniy birlikning substansial ma'nosi bormi yoki yo‘qmi degan savol o‘rtaga tashlandi. Jahon tilshunosligida birinchi bo‘lib G.Paul asos soldi va substansial dialektika maktabini ochdi. O‘zbek tilshunosligida XX asrning oxiri XXI asrning boshlarida Azim Xojiyev, R.Rasulov va Eltazarovlar valentlik va substansial tilshunoslik yuzasidan tadqiqotlar olib bordilar.

Valentlik atamasi dastlab kimyo fanidan kirib kelgan va uni kimyoviy atama sifatida ko‘ramiz. Tilshunoslikdagi valentlik tushunchasining mohiyati ham kimyo fanidagidek. Valentlik bu — lisoniy birliklarning birikish va biriktirish imkoniyatidir. Birikishi lozim bo‘lgan leksemalar ma'no va grammatik jihatdan mos bo‘lishi lozim. Bunga: it vovulladi, chumchuq sayradi, eshak hangradi, odamlar kuldi, ot kishnadi, so‘zlar yozildi, shamol esdi kabi misollarni keltirish mumkin. Valentlikning turlariga to‘xtalib o‘tamiz.

Lug‘aviy valentlik — ikki birikuvchi leksemaning ma'no jihatdan birikishi. Masalan, musiqa eshitildi, gap aytili. Musiqa eshitiladi aytilmaydi hamda gap ham aytiladi kuylanmaydi. Yana misol qilib stol yasaldi va gilam to‘qildini olishimiz mumkin. Huddi shunday stolni to‘qib bo‘lmaydi yoki gilam yasalmaydi. Bunday birikmalardan foydalansak juda qo‘pol g‘alizlik qilgan bo‘lamiz.

Semantik valentlikni sodda qilib so‘z turkumlarining birika olish qobiliyati desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Masalan, chiroyli qadam — sifat + ot, shahdam qadam bosmoq

— ravish + fe'l, ko'p daftar — ravish + ot, o'qiydigan talaba — sifatdosh + ot, ko'plab bahonalar — ravishdosh + ot.

Sintaktik valentlik — tobe hokimlik munosabatidagi izchil birikishdir. Bunga misol qilib, qalamni oldi — boshqaruvli aloqa, rasm chizildi — bitishuvli aloqa, mening maqolam — moslashuvli aloqa,

Grammatik shakl valentligi — shaxs-son qo'shimchasining qo'shilishi, leksemaga grammatik shakl yasovchi qo'shimcha qo'shilganda ularning birikuvchilari o'rtasidagi munosabatning yuzaga kelishi. Masalan, Diyorbek xat yozdi — uchinchi shaxsda, sen to'g'ri bajarding — ikkinchi shaxsda, talabalar kechikdi — uchinchi shaxs ko'plik, yukni olib keldim — birinchi shaxs. So'z tartibi

Xulosa qilib aytganda tilshunoslikdagi valentlik tushunchasi mohiyati kimyo fanidagiga o'xshab birikish imkoniyatiga egaligi. Valentlik tushunchasi nutqimizni ravon va bejirim qilish uchun muhim hisoblanadi. So'z birikmalarini to'g'ri qo'llay olmaslik nutqimizda sezilarli dag'allikni keltirib chiqaradi. Spzlayotganimizda so'zlarimiz hamda gaplarimiz bir-biriga ma'no va shakl jihatdan mos kelishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R.Sayfullayeva. Hozirgi ozbek adabiy tili. Toshkent. 2020.
2. B.Mengliyev . Hozirgi ozbek tili. Toshkent. 2018.
3. Cyberleninka.ru
4. Ergasheva D.A. Odil Yoqubov asarlarida inson ruhiy holati ifodalanishining lisoniy manzarasi // Сўз санъати халқаро журнали. – Тошкент, 2020. №1, 2-jild. ISSN: 2181-9297 Doi Journal 10.26739/2181-9297. – В. 99-103. (10.00.00 № 31)